

7. Гамбург Л.С. Народний і національний суверенітет у федеративній державі : теоретичні проблеми в сучасному українському та російському державознавстві / Л.С. Гамбург // Держава та регіони. Серія «Право». – 2013. – № 2. – С. 18–23.

8. Сурнін В.О. Механізми стримувань та противаг у системі розподілу влади в Україні / В.О. Сурнін // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2013. – Вип. 2. – С. 140–144.

9. Демя'янчук О.П. Зміни розподілу політичної влади в Україні після весни 2014 р. / О.П. Демя'янчук // Науко-

ві записки НаУКМА. Політичні науки. – 2014. – Т. 160. – С. 23–28.

10. Лаговський В.М. Принцип розподілу влади та його вплив на систему стримувань і противаг / В.М. Лаговський // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – Вип. 1 (7). – С. 7–11.

11. Веніславський Ф.В. Принцип гарантування місцевого самоврядування у системі засад конституційного ладу України / Ф.В. Веніславський // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2013. – № 1082. Вип. 16. – С. 54–57.

УДК 342.565.2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Нестор Я.В., здобувач
кафедри конституційного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються актуальні питання конституційних принципів здійснення судочинства в актах Конституційного Суду України. Наголошено, що Конституційний Суд України посідає провідне і водночас особливе місце у механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина в нашій державі. Встановлено, що у правових позиціях Конституційного Суду України відображені та розвинуті фактично всі конституційні принципи здійснення судочинства в Україні. Більшою мірою в актах Конституційного Суду України конкретизовано та розвинуто принцип верховенства права.

Ключові слова: конституційні принципи здійснення судочинства, Конституційний Суд України, незалежність судів і суддів, верховенство права.

В статье рассматриваются актуальные вопросы конституционных принципов осуществления судопроизводства в актах Конституционного Суда Украины. Отмечено, что Конституционный Суд Украины занимает ведущее и одновременно особое место в механизме обеспечения прав и свобод человека и гражданина в нашем государстве. Установлено, что в правовых позициях Конституционного Суда Украины отражены и развиты фактически все конституционные принципы осуществления судопроизводства в Украине. В наибольшей степени в актах Конституционного Суда Украины конкретизирован и развит принцип верховенства права.

Ключевые слова: конституционные принципы осуществления судопроизводства, Конституционный Суд Украины, независимость судов и судей, верховенство права.

Nestor Y.V. CURRENT ISSUES OF THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF COURT PROCEEDINGS IN ACTS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

The article deals with current issues of the constitutional principles of court proceedings in acts of the Constitutional Court of Ukraine. It is noted that the Constitutional Court of Ukraine holds the leading and at the same time specific place in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of the person and citizen in our state. It is established that in legal positions of the Constitutional Court of Ukraine are reflected and developed in fact all constitutional principles of court proceedings in Ukraine. The principle of the rule of law has been concretized and developed in the acts of the Constitutional Court of Ukraine to the greatest extent.

Key words: constitutional principles of court proceedings in Ukraine, Constitutional Court of Ukraine, independence of courts and judges, rule of law.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань держави є забезпечення функціонування ефективного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, важливим елементом якого є Конституційний Суд України. Функції гаранта верховенства Конституції та верховенства права зумовлюють виняткову роль і місце Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції у національному (державному) механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Конституційний Суд України у процесі захисту прав і свобод людини, а також вироблення стандартів таких гарантій, діє на підставі визначених ст. 129 Конституції України конституційних принципів здійснення судочинства.

Ступінь розробленості проблеми. Проблематиці судочинства Конституційного Суду України присвячена велика кількість робіт відомих вітчизняних правознавців, теоретиків і практиків: В. Кампа, І. Сліденка, В. Шаповала, С. Шевчука, Ю. Шемшученка, П. Шляхтуна та ін. Проте питання конституційних принципів здійснення судочинства в актах єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті – дослідження правових позицій Конституційного Суду України з актуальних питань конституційних принципів здійснення судочинства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Головним нормативно-правовим актом – Законом, що

встановлює порядок організації і функціонування Конституційного Суду України, а також процедуру розгляду ним справ, – є Закон України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України» з наступними змінами та доповненнями. Згідно з нормами Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та, у передбачених цією Конституцією випадках, інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження згідно з Конституцією. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401–VIII встановлено, що повноваження Конституційного Суду України суттєво змінюються – в Україні запроваджується інститут конституційної скарги.

Відповідно до ч. 2 ст. 147 Конституції України в редакції Закону № 1401–VIII від 2 липня 2016 р., діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості й обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків [1]. Ст. 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. № 422/96–ВР «Основні принципи діяльності Конституційного Суду України» встановлено, що діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості ухвалених ним рішень [2].

Розглянемо правові позиції Конституційного Суду України, що містяться в його рішеннях, висновках, окремих думках суддів стосовно конституційних принципів здійснення судочинства в Україні.

Рішенням Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11–рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень п. 20 ч. 1 ст. 106, ч. 1 ст. 111–13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями п. п. 2, 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України підтверджено, що судочинство в Україні ґрунтується на основних засадах, визначених ч. 3 ст. 129 Конституції України, зокрема: на рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом; на змагальності сторін і свободи у наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; на забезпеченні апеляційного і касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (п. п. 2, 4, 8) [3].

Незалежність судів і суддів. Незалежність як складова конституційного статусу суддів гарантується Конституцією України і забезпечується такими чинниками: особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборона впливу на них у будь-який спосіб; захистом професійних інтересів суддів; підкоренням судді лише закону при здійсненні правосуддя; державним фінансуванням і належними умовами для функціонування судів і діяльності суддів

шляхом визначення у Державному бюджеті України окремо видатків на утримання судів; притягненням винних осіб до юридичної відповідальності за неповагу до суду і судді; здійсненням суддівського самоврядування (п. 27 ч. 1 ст. 85; ч. ч. 2, 4, 5 ст. 126; ч. ч. 3, 4, 6 ст. 127; ст. 128, ч. ч. 1, 5 ст. 129; ст. 130; п. 1 ч. 1 ст. 131 Основного Закону України). Професійні судді не можуть належати до політичних партій і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (ч. 2 ст. 127 Конституції України) [4].

Законність і верховенство права. Дотримання принципу верховенства права у процесі здійснення правосуддя при вирішенні кожної конкретної справи, стороною якої є людина, становить головну ідею правової системи. Отже, можна стверджувати, що принцип верховенства права є ілюзорним у тій країні, де держава не забезпечує повною мірою право на доступ до суду, в якому людина захищатиме свої права, де відсутні гарантії права на справедливий суд, починаючи від права на доступ до суду, його незалежності та неупередженості, справедливості та належної обґрунтованості його рішень і відповідного їх виконання [5].

Рішення Конституційного Суду України від 26 травня 2015 р. № 5–рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 276 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає, що згідно з Кодексом, ніхто не може бути підданий заходу впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановленому законом, а провадження у справах про адміністративні правопорушення, у тому числі й віднесених до компетенції органів внутрішніх справ, здійснюється на основі додержання принципу законності (ч. ч. 1, 2 ст. 7); завданнями провадження у справах про адміністративні правопорушення є, зокрема, своєчасне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом (ст. 245) [6].

Конституційні принципи правової держави і верховенства права, визнання найвищою юридичної сили Основного Закону України, норми якого є нормами прямої дії, передбачають, що діяльність судових органів здійснюється відповідно до основних засад судочинства (ст. ст. 1, 8, 129 Конституції України), зокрема законності [7].

На думку судді Конституційного Суду України В. Кампа, принцип верховенства права повинен бути основним інструментом формування правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні у будь-якій справі, оскільки його завданням, на відміну від судів загальної юрисдикції, є не вирішення правових казусів, а забезпечення верховенства Конституції України, яке, перш за все, ґрунтується на реалізації зазначеного принципу як у справах про перевірку конституційності певних правових актів, так і у спра-

вах про офіційне тлумачення конституційних і законодавчих положень. Наведений принцип дає змогу Конституційному Суду України найбільш повно, всебічно й ефективно реалізувати головний обов'язок демократичної, соціальної, правової держави, а отже, і Суду – утверджувати та забезпечувати права і свободи людини, а також, як уже зазначалося, виконувати завдання конституційного судочинства – гарантувати верховенство Конституції України на всій території держави. Застосування принципу верховенства права прямо залежить від вивчення теорії і практики реалізації цього принципу. Незастосування принципу верховенства права Конституційним Судом України у справі, яка цього потребує, на погляд В. Кампа, призводить до звуження правозахисної функції судових рішень: адже в такому разі єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні залишається осторонь сутнісних проблем, які можуть бути розв'язані лише шляхом застосування цього принципу. У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Амальгама Люкс» щодо офіційного тлумачення положення ч. 4 ст. 21 Закону України «Про прокуратуру» Конституційний Суд України мав би, насамперед, розглядати процесуальне право прокурора на звернення до суду загальної юрисдикції через призму складових принципу верховенства права, зокрема загальних принципів права: незалежності та неупередженості суду, законності, справедливості, домірності, правової визначеності тощо, та права кожного на доступ до правосуддя [8].

Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Рішенням Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 р. № 11-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень п. 20 ч. 1 ст. 106, ч. 1 ст. 111–13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями п. 2, 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України наголошує, що засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в ч. 1 ст. 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст. 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав. Ухвали місцевого господарського суду, постанови апеляційної інстанції про відмову у змінах способу та порядку виконання рішення впливають на виконання судових рішень та забезпечення відновлення захищених судом прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до конституційної вимоги рівності перед законом і судом сторони повинні мати однакові процесуальні можливості відновлення вказаних прав і свобод, зокрема шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвал суду першої інстанції та у касаційному порядку постанов

апеляційної інстанції, як про зміни способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови, так і про відмову в цих змінах [9].

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Ухвалою від 27 січня 2016 р. Конституційний Суд України вирішив провести розгляд справи на пленарному засіданні Конституційного Суду України за Поданням у формі письмового слухання. Однак він ніяк не обґрунтував свою позицію, знехтувавши низкою вимог законодавства й об'єктивними обставинами. Ст. 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлює фундаментальний принцип його діяльності – гласність. Яка у взаємозв'язку з принципами верховенства права, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень, означає відкритий, усний розгляд із залученням усіх необхідних засобів для ухвалення найбільш виваженого рішення у кожній конкретній справі та з метою уникнення звинувачень в упередженості та недопущенні помилок при реалізації Конституційним Судом України його повноважень. Єдине виключення з цього правила – можливість розголошення в ході розгляду державної або іншої таємниці, що накладає відповідні обмеження [10].

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи та, у визначених законом випадках, – на касаційне оскарження судового рішення. В окремій думці від 22 березня 2010 р. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у ст. ст. 125, 129 Конституції України, суддя Конституційного Суду України М. Маркуш наголошує, що забезпечення касаційного оскарження рішення суду є однією з основних засад судочинства (п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України). За своєю правовою природою конституційна засада забезпечення касаційного оскарження рішення суду – це процесуальна засада, яка є вимогою до діяльності суду (до судочинства) та безпосередньо зв'язана з цілями судочинства, реалізація якої забезпечує гарантії їх досягнення. Зазначена засада забезпечує гарантії касаційного оскарження та процесуальну діяльність у стадії касаційного перегляду рішень судів загальної юрисдикції, однак не визначає суб'єктів такого перегляду. П. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України визначив однією з основних засад судочинства забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. На нашу думку, у змісті зазначених положень закладено перелік форм оскарження рішень судів України. У механізмі реалізації конституційних засад судочинства, з огляду на правову визначеність, мають значення межі конкретизації цих засад у процесуальному законодавстві, а також формування специфічних засад судочинства в окремих судових юрисдикціях, що є предметом правового регулювання відповідного процесуального законодавства [11].

За правовою позицією Конституційного Суду України обмеження доступу до апеля-

ційної чи касаційної інстанції можливе лише у виняткових випадках, з обов'язковим дотриманням конституційних норм і принципів, а саме, принципу верховенства права (такої його складової як пропорційність). Таке обмеження не може бути свавільним і несправедливим. Воно повинне мати легітимну мету, бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, залишатися пропорційним і обґрунтованим (п.п. 2.2 п. 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 р. № 3-рп/2015) [12].

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу актів Конституційного Суду України, прийнятих в результаті його діяльності, є усі підстави стверджувати, що він відіграє провідну роль у розбудові правової держави на основі принципу верховенства права. Конституційний Суд України посідає провідне і водночас особливе місце в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. Засновані на засадах верховенства права та справедливості рішення і правові позиції Конституційного Суду України стосовно гарантування прав і свобод людини і громадянина забезпечують пряму дію норм Конституції України щодо особистих прав і свобод людини і громадянина.

У правових позиціях Конституційного Суду України відображені та розвинуті фактично всі конституційні принципи здійснення судочинства, передбачені ч. 2 ст. 129 Конституції України. У найбільшій мірі в актах Конституційного Суду України конкретизовано та розвинуто принцип верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>
3. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень п. 20 ч. 1 ст. 106, ч. 1 ст. 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями п. п. 2, 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>
4. Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3, абз. 1, 2, 4, 6, ч. 5 ст. 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень п. 5 р. III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) / Офіційний вісник України від 08.07.2016. – № 51. – С. 42. – Ст. 1806.

5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. 27.01.2016 стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-16>

6. Рішення Конституційного Суду України від 26 травня 2015 року № 5-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 276 Кодексу України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-15>

7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Маркуш М. А. від 02.02.2012 стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень ст. 1, ч. ч. 1, 2, 3 ст. 95, ч. 2 ст. 96, п. п. 2, 3, 6 ст. 116, ч. 2 ст. 124, ч. 1 ст. 129 Конституції України, п. 5 ч. 1 ст. 4 Бюджетного кодексу України, п. 2 ч. 1 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/nd03d710-12>

8. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 12 жовтня 2011 року № 11-рп/2011 у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Амальгама Люкс» щодо офіційного тлумачення положення ч. 4 ст. 21 Закону України «Про прокуратуру» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-11>

9. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень п. 20 ч. 1 ст. 106, ч. 1 ст. 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями п. п. 2, 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>

10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у ст. 155 Конституції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/nea1d710-16>

11. Окрема думка судді Конституційного Суду України Маркуш М.А. від 22.03.2010 стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у ст. ст. 125, 129 Конституції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/na08d710-10>

12. Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15/para24#n24>